

SAVRŠENI NEDOSTATAK

Mistični realizam Spasoja Joksimovića

Opus Spasoja Joksimovića predstavlja osobenu pojavu u našem savremenom pesništvu i, što bi se reklo, izazov za čitaoce i tumače. Za rečenu tvrdnju, koju ipak treba razumeti bez ironijskog otklona od rutinske fraze kojom počinju kritički tekstovi o mlađim pesnicima, postoje najmanje dva lako proverljiva dokaza: Joksimović je, naime, svih svojih dosadašnjih šest pesničkih knjiga objavio kao pobednik nekoliko konkursa koji postoje za mlade autore (festivali poezije u Vrbasu, Plužinama, Knjaževcu, Nagrada „Novica Tadić” Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, „Šumadijske metafore” u Mladenovcu i, konačno, Nagrada „Milutin Bojić” istoimene beogradske biblioteke), i drugo, važnije – njegova verom nadahnuta poezija i tematski i poetički stoji u dobroj meri po strani kako od avangardno-angažovanih tako i od narativno-ispovednih glavnih poetskih tokova. Ovome u prilog govori i činjenica da će se, nakon veoma važne generacijske hrestomatije *Meko tkivo* (2015), dakle godinu dana pre nego što je objavio svoje tri prve knjige, na njegovo ime retko nailaziti u štampanim i festivalskim pregledima nove poezije. Kao da je i ovaj kuriozitet – tri prve knjige (*Život, po suncu, Daleko od Johanesburga* i *Veče u Vitaniji*; sve 2016), odnosno prvo mesto na tri festivala u jednoj godini sa tri različita rukopisa – odmah izazvao određeni kolegijalni zazor, pa tako Joksimović, uprkos hrpici srazmerno obimnih knjiga, pobedama i nagradama, i dalje ostavlja utisak pesnika koji se nalazi na početku.

Istovremeno, kad je reč o stilsko-poetičkoj ravni, razlike između prvih knjiga i poslednje objavljene *Sadašnja čuda* srazmerno su male, na prvi pogled gotovo zanemarljive. Granice govornih i stihovnih celina iz knjige u knjigu se nešto upadljivije poklapaju, odnosno, prelomi, opkoračenja se ređe javljaju; izraz je, možda, za nijansu precizniji; teme izoštreneje, a motivi i slike usredsređeniji; ali, u osnovi, i svet ove poezije i načini njegovog oblikovanja prilično čvrsto su postavljeni u navedenom debitantskom troknjižju, štaviše, već u prvoj pesmi „Lirski lapsus” iz prvoobjavljene knjige *Život, po suncu*: „Skrenuli sa jedinog puta, / da vratimo se / u obdanice od tvrđave daleke // Više nismo mesta koja / reflektuju patnju i / nastanjujemo radost / kao svakodnevicu // Osmeħ nam preduhitri razum / Tada možemo protiv ožiljaka, / prestali da volimo / prirodnost odsustva // Upodobljavamo se i kada / žalimo stablo divlje trešnje, / što miriše oboreno”. Poesma počiva na nekoliko lako protumačivih metafora i simbola, kao i na tezi da smo skrenuli s puta vere i istine, i da zapravo sve što živimo jeste pokušaj da se prikrije i zaboravi taj pad. I ta lirsko-egzistencijalna situacija obeležava celokupnu poeziju Spasoja Joksimovića.

Tako u pesmi „Ponovo, studen”, jednoj od narednih u istoj zbirci: „Prepoznao sam, ne u Vitaniji / Niti na putu za Damask // Daleko od Johanesburga, / preostalu studen celine / kojoj je izvorište i / uslovni beskraj // odmakli svet kao / imitacija sazvežđa” neko-

liko tek skiciranih jezičkih slika vešto dočaravaju odsustvo boga, ali i doživljaj sveta kao jedinstvene celine. Navedena iskustva – svet bez boga, odnosno, preciznije, svet koji je bog napustio, ali su tragovi njegovog kako nekadašnjeg tako i sadašnjeg, povremenog prisustva i dalje tu, ponekad vidljivi, ali češće skriveni, i, zapravo na tom tragu, osećanje sveta kao nedeljive celine – jesu granične tačke Joksimovićeve poezije i praktično sve lirске situacije, drame i diskretna, povremena prosvetljenja događaju se unutar njih.

Ova čuda, u kojima problesne smisao života, a potom i sveta, događaju se po pravilu iznenada, kao u pesmi „Minijature” iz knjige *Daleko od Johanesburga*: „[...] Piljar čiji osmeh / nosi vizantijsku svetlost [...] Nismo toliko površni / Znamo da slabi smo // ranjivi // Neko će u našoj zajedničkoj senci / naći za sebe pesmu // olistalo staklo / i novo prisustvo”. I lepa metafora olistalog stakla i motiv novog prisustva svedočanstvo su vere u budućnost, odnosno u smisao sveta, dakle, u konačnici – vere u boga. Istovremeno, nagovešteno pojavljivanje pesme, iako u funkciji ove vere, podrazumeva povlašćeni, uzvišeni položaj koji poezija ima kod ovog pesnika. Otuda ne čudi što se auto- ili metapoetičke pesme nalaze u svim Joksimovićevim knjigama.

Tako, na primer, u istoj knjizi, pomalo tajnovita pesma „Četiri nevremena” („Sa distance vratiti se pesmi / Moje prenose stalni grč, / tokom čitanja neprirodni lom // Sve je minijaturno, / a nesrazmerne komplikacije // Ti si kvadrat / ti si milimetar u životu // Ni kretanje magle / ne kontrolišiš”) počinje opisom doživljaja čitanja sopstvene poezije, pa se nastavlja diskretno autoironičnim komentarom, da bi potom zakoračila u nepoznato, u nekakav jedva naslućeni obračun lirskog junaka sa sobom, ali koji se, opet, motivom magle, koja skriva svet i istinu, može dovesti u blizinu poezije. O sličnoj temi govori i pesma „Mistični realizam”, takođe iz knjige *Daleko od Johanesburga*: „Razvodniti pesmu / kao sirup koji pada na dno // a nije mulj // nemirno domaće osećanje // Stalno mislim na okončanje // razgovora // Čudni trenutak polaska / na kraju običnog posećivanja // Samo vrata zatvori”. Iako ne postoji književnoistorijska, pa ni stilska formacija koja se ovako zove (magijski, koji bi verovatno bio najbliži, usredsređen je više na doživljaje koji deluju nemoguće i fantastično u stvarnom svetu, dočim bi mistični podrazumevao mistička iskustva u tom svetu), Joksimović ovim pojmom prilično precizno opisuje mesto svoje poezije na poetičkom spektru. Posebno je zanimljiva slika koju ovde koristi: čas odlaska u kome se zatvaraju vrata, iza kojih ostaje neko ko je tu stalno, odnosno iza kojih je nešto obično, svakodnevno, a ko/šta odjednom postaju tajanstveni, novi, nepoznati. U pesmi su, takođe, od izuzetne važnosti središnji stihovi: „Stalno mislim na okončanje // razgovora”, jer s jedne strane zaokružuju prvu i najavljuju drugu celinu, a sa druge se mogu razumeti i kao sažetak pesnikovog doživljaja poezije, ali i sveta u celini. Za Joksimovića je, naime, pesma, ali i svet – dijalog, stalni saobraćaj, i ona ne postoji ako nema onog kome se obraća. Iako je ova postavka zapravo stara, Joksimović je obnavlja zapitanošću pred završetkom razgovora (ili pesme): da li pesma na kraju razgovora/čitanja tek počinje, osveščivanjem i razlaganjem tog iskustva, ili se tu završava?

Slična je, iako i različita, pesma „Noć” iz knjige *Veče u Vitaniji*, verovatno najzaokružnije u prvom talasu Joksimovićeve poezije, za koju je i dobio Nagradu „Srboljub Mitić”. „Noć” se može razumeti kao još jedan od autopoetičkih ključeva, upotrebljivih za otva-

ranje i prvih i potonjih knjiga ovog autora: „Srž sna u drugoj sobi / Uplašila bi se / vidika i razumevanja // Pošto ne volimo, / smišljamo igre / Blisko i jednostavno / nas zaobilazi // Zato je muzika mir / Svet sobe / u kojoj su // sto // dve stolice // nevidljivo božanstvo”. Reč je o jednoj od nesumnjivo najuspelijih pesama iz uvodnog troknjižja, s jedne strane dakako autopoetičkoj, a sa druge opštijeg značenja, pošto govori o sasvim određenom tipu umetničkog iskustva. Ako san i njegova srž predstavljaju najdublju, podsvesnu, dakle „nekontrolisanu” istinu bića, ili poezije, onda se, po pesniku, ta istina skriva, ostaje „u drugoj sobi”, pred tuđim tumačenjima, „razumevanjima”, i do nje se može stići samo ljubavljju. U takvoj situaciji, pomalo nenajavljeno, kao *deus ex machina*, utehu pruža muzika. Ali u sobi, za stolom, gde se događa razgovor, razmena („dve stolice”) pojavljuje se nevidljivo božanstvo, koje može biti muzika, dakle umetnost, može biti tema tog susreta, treći sagovornik, tišina, posmatrač ili nadzirač, kao što može zbilja biti i bog, božanstvo, božji duh, koji se otelotvoruje (i) u umetnosti. Razume se, konačnog objašnjenja za ovu sliku nema, samo približnih, ali ovde, u ovoj vrsti poezije, koja se može nazvati i hermetičnom – gde ju je pribrojio Dušan Stojković u pogovoru za knjigu *Melanholija homo sapiensa* (2022), jednom od najboljih, inače ne mnogobrojnih tekstova o Joksimovićevoj poeziji – uvek je važnije i izazovnije samo približavanje nego razrešenje.

U pogovoru knjizi *Veče u Vitani* Bratislav Milanović je Joksimovićevu poeziju pribrojio onom krugu koji od Nastasijevića, pa potom Pope, ide do Milutina Petrovića i Novice Tadića, i tome se nema šta prigovoriti, jer u ovom popisu i nije nužno reč o uticajima koliko o jednoj vrsti poetike, koja mnogo više podrazumeva, sluti i prećutkuje nego što izgovara. I uprkos tome što se Nastasijević od današnjeg pesničkog sluha polako udaljava, kako samim svojim izrazom, tako još i više čitavom plejadom netalentovanih podražavalaca, i njegovi, Nastasijevićevi dakle, ali i tragovi čitanja ostale trojice pesnika mogli bi se prepoznati ne samo u „Noći”, nego, razume se, i u drugim njegovim pesmama. Nema sumnje da Joksimović od Nastasijevića preuzima tzv. krnji perfekat, ali i modernu stilsku ekonomiju, eliptičnost izraza, specifičnu zaokruženost, samodovoljnost pojedinih slika, strofa i stihova. Sa druge strane, i Popa i Milutin Petrović i Tadić (goli svet sobe sa stolom, dvema stolicama i nevidljivim božanstvom u pesmi „Noć” mogli bi biti tadićeveske inspiracije) negovali su, manje ili više naglašeno, karakterističan zaumno-onirički pristup oblikovanju pesničkih slika, sa korenem u nadrealizmu, i ta vrsta oneobičavanja, zamagljivanja i skrivanja svakako je bliska i Joksimoviću, dobrim delom i zbog osnovnog tematskog fokusa ove poezije, odnosno pronalaženju tragova svetog i božanskog u svakodnevnom.

Važno je, međutim, u vezi s ovim naglasiti da u Joksimovićevoj poeziji praktično ni o jednom od navedenih pesnika nema nikakvih neposrednih tragova, te da je sve rečeno zapravo plod slobodnog, asocijativnog čitanja. Isto tako, kad je reč o širem, referencijalnom okviru, koji se tiče svetske umetnosti, pesnik je tek za nijansu manje škrt u ostavljanju tragova. Tako je umetnik čije se ime pominje više od jednog puta jedino Tarkovski, koji inače, svakako s pravom, predstavlja najviši autoritet među umetnicima pravoslavni zemalja, ali i ta pominjanja, kao i sva druga, poput, recimo, Miltonovog *Izgubljenog raja*, ili Balabanovljevog *Brata*, ili Markesovog *Makonda*, ili Staneskua, ili Jesenjina,

pre svega postoje kao motivi u pojedinim pesmama, što ne znači nužno i kao poetički uzori.

Treba primetiti da ima i povremenih stilskih iskliznuća u uvodnom troknjižju, koja su u ovoj vrsti poezije opasnija nego u onoj narativnoj i jezički prozirnoj. Uljulkanost u eliptično-zaumne slike, koje – budući da je stvarnost na koju referišu visoko individualizovana i, poput puža, u sebe zatvorena, i pošto na čitaoca deluju slutnjama i nagoveštajima a ne odražavanjem, asocijativnim tokovima a ne prepoznavanjem – zapravo ne mogu biti neprecizne, „netačne”, ta uljulkanost, dakle, može dovesti do nepoklapanja stvarnog egzistencijalnog iskustva, koje mora biti podloga svake prave poezije, i obuhvatnosti jezičko-umetničkog izraza. U troknjižju *Život, po suncu, Daleko od Johanesburga i Veče u Vitaniji* dešava se ponekad da jezičko-slikovni zamah nema dovoljno životnog pokrića i tad pesme ili strofe, slike ili manje celine unutar pesama zvuče starmalo i šuplje.

Toga, međutim, u kasnijim knjigama sve manje ima, i već počev od naredne *Municipium S* (2019), bez obzira na to što ostaje u istom stilskom registru, Joksimović uspeva da bude tematski usredsređeniji: kao da se udaljenost među motivima koji oblikuju temu smanjila, a prostor doživljaja postao pregledniji. Jednako tako, pesnik finije nijansira subjekatske instance: intimnije teme i doživljaje iskazuje u prvom licu jednine, kojem se, u ljubavnim pesmama, pridružuje drugo lice, ili treće lice ženskog roda, dok za opštije uvide u ustrojstvo sveta koristi prvo lice množine, ponekad u kombinaciji s neutralnim, trećim licem. U vezi sa potonjom formom, mogu se, opet, razlikovati prvo lice množine kamernijih tema, koje je zapravo prurušeno prvo lice jednine, i koje pesnik upotrebljava u pesmama u kojima je lirski junak aktivan, kreće se, nešto radi, posmatra, primećuje. Nasuprot njima su pesme kontemplativnijeg, diskretnijeg tona, s upadljivijom distancom između lirskog junaka i predmeta pevanja, koje bi po onoj staroj podeli iz osnovne škole spadale u misaone ili refleksivne pesme.

U tom smislu zanimljiva je pesma „Sjaj sa ukrasa koji se krune”, s početka knjige *Municipium S*, u kojoj se, sasvim netipično za Joksimovića, kombinuju drugo, treće i prvo lice jednine i množine: „I ako pesmu ne pustiš // lako se tišina nastavlja / u večnost // Jer nije kamen / da ga neko pomera // Na mene / utiču i svi / zamišljeni potresi // Nama se lakše ostvaruju čuda, / nego susret // Toliko uviđajnosti / koja će nas razdvojiti // na kraju // ko nije / uložio trud / pokupiće plodove”. Počevši od autopoetičkog iskaza, pesma preko autorefleksije dolazi do uvida u psihološki složen i nerazrešiv čvor u odnosu dvoje ljudi, koji pokušavaju da ostvare nekakvu bliskost. Slična je i naredna „Uglačana sudbina”: „Kad se ispuni sudbina / pukotine / Kad se uglača mesto / rascepa // postane ne samo navika // nego srž / bez prostora za novo razdvajanje”, koja se može razumeti kao govor o ponoru narcisizma savremenog čoveka i o njegovoj nemoći da ostvari bliskost, ali i kao promišljanje na temu vremena, koje, prateći sopstveni ritam i nove naloge, nužno izvitoperava prošlost i, ako se tako može reći, stvarnu suštinu pojedinih ljudi, događaja i pojava. O tome govore i pesme kakve su „Sveti fosil” ili naslovni diptih „Municipium S”, u kojima se preispituju moć i granice našeg razumevanja prošlosti, odnosno granice razumevanja i našeg sopstvenog vremena: „[...] Začudiš se kako pokriveno / traje dok se ne otkopa / I koliko je izgubljeno stvari / s namerom da ih bolje sačuvaš [...]”.

U narednoj knjizi *Melanholija homo sapiensa* (2022) nema ni posebnih tematskih ni stilskih inovacija, ali se u njoj kao izuzetno zanimljive i uspele ističu kratke pesme, poput „Poruka o letu”, koju je nadahnuto i precizno analizirao Dušan Stojković u pomenu-
tom pogovoru ovoj knjizi, ili pesme „Deca gradova” i naredna „Misao o ogrebotinama”:
„Podvizavaj se / da razmišljaš // O nedostajućim delovima / koji ispunjavaju svrhu // A
sve što jesi / trudi se da otkloni / savršeni nedostatak”. Obe pesme pripadaju ciklusu
„Kintsugi za demijurge”, te se obe, a naročito navedena „Misao o ogrebotinama”, mogu
čitati i kao pohvala japanskoj tehnici, odnosno umetnosti, odnosno filozofiji obnavljanja
slomljenih čajnih šoljica, ali istovremeno, na zagonetan i eliptičan način, potonja pesma
govori o ljudskoj sudbini na svetu. Pa čak i psihoanalitički: ogrebotine, povrede, ono što
je izgrebano sa nas, sa tela i duše, oblikuje nas tako da čitavog života pokušavamo da ga
nadomestimo, popunimo, zakrpimo i premažemo zlatnim prahom.

Sve od početka navedene osobine Joksimovićeve poezije potvrđuju se i obnavljaju i
u poslednjoj njegovoj knjizi *Sadašnja čuda* (2024). S onu stranu svake egzistencijalne im-
provizacije, pesnik sad pristupa pesmama kao malim jezičkim čudima, za čiju istinitost
garantuju stvarni doživljaji i opažaji, dok se njegov zadatak sastoji u zavirivanju iza i po-
kušaju da se tamo, u toj stvarnosti višeg reda, prepozna nekakav sklad i smisao. Kao pri-
mer se može navesti pesma „U gradovima”: „Vremenom zavolimo odvajanja / što vratiše
nas sebi // Kroz jesen u gradovima / Tik ispod svežine / koju sretosmo / sa egzotičnim bi-
ljem u gorama // Gde se u podnožju / Nadomak / Govori uopšteno / o podacima iz vre-
menske prognoze / sa druge strane radio-aparata // I tako provejava / spontana smisle-
nost / i makar u pesmi / ne dopušta dalja razlaganja”. Od naročite je važnosti pretposled-
nji stih „i makar u pesmi”, koji preispituje domete pojedinačnog, „spontanog” životnog
smisla, a time, posredno, i same poezije. Ovaj autorefleksivni gest, nov u Joksimovićevom
opusu, svedočanstvo je njegovog umetničkog sazrevanja, ali, upravo ovom relativizaci-
jom, koja nikako ne znači i negaciju, i njegove istrajne vere u poeziju.

U celini gledano, opus Spasoja Joksimovića oživljava nasleđe hermetične i metafiz-
ičke poezije, a to je vredno hvale iz najmanje dva razloga: najpre zato što je to po mno-
go čemu veći, složeniji umetnički izazov, a potom i zato što pomera granice našeg jezič-
kog i spoznajnog iskustva u vreme kada to možda i nije epohalni imperativ. Reč je, dakle,
o poeziji koja nas tera da joj se vraćamo i da pri svakom tom povratku budemo opet na
početku: sveži, novi i kao prvi čitalac, kao prvi čovek zapitani.